

کارتیکهري فيلم، گوراني و کايه ي گرژي ويديو ي له سهر بير و ئاکاري مندالان و گهنجان

دوکتور کامران نهمين ناوه

سهر چاوه: راقه

پيشکوت و دستکوتهکانی سهر سوور هينهری تکنولوژی له نیوسهدهی رابردودا بوته هو ی گورانکاریهکی مهزن له شیوازی ژيانی گهلانی دونیادا. بیگومان ههرچهشنه ئالوگور و دستکوتهکانی زانستی - فهنی به پیی به کارهینانیان دهتوانن کارتیکهريکی دوولایهناهی - دژبه یهک له ژيانی روژانهی خهلکدا ههبی. له بهر دهست بوونی کامپیوتیر نه تهنیا تهواوی سنورهکانی جوغرافیایی - سیاسی دونیای تیکشکاندوه و بواری پیوهندی گهلانی جیهانی بو بهدهست هینانی ناخرین دستکوتهکان و ئالوگورهکانی زانستی، سیاسی، کومه لایهتی، ئابووری و کولتوری پیکهیناوه، هاوکات بوته هو ی مهترسی له بوارهکانی سهلامهتی رووحی، ئاکار و رهفتاری کومه لایهتی، دهرس خویندن بو مندالان و لاوان. کارتیکهريی مالویرانکهر و تیکدهری فیلمگهلی گرژي تلهویزیون، کايه جوراوجورهکانی ئینتیرنیت - ويديو ي و گورانیهکانی متال له سهر مندالان و گهنجان و لاسهنگی رهوانی - لهش وهک بهرهمی نهوان، بوته هو ی پیکهاتنی نهخوشیگهلیک وهکو "سیندرۆمی ئینتیرنیت" و سیندرۆمی جیهانی ناپاک.

فیلمگهلی گرژي تلهویزیون و گورانیهکانی متال روئیکي بهرچاویان ههیه له سهرگورانی ئاکار و رهفتاری مندالان و گهنجان و راکیشانی نهوان بهرهو پاسیفیزم، کزی و دوورپهريزی، پههگرنتی جهنایهت و خهتاکاری، گرژي و کیشهکانی نیو بنهماله، له بهر چاو نهگرنتی یاساکانی کومه لگا، سووکایهتی کردن به مافی خهلکی تر - به تایبهت ژنان، دواکهوتن له دهرس خویندن و هاتتهخواریی ریژهی نمرهکانی مهدرسه، پروپوچی، کهم هو شی، هاتته خواریی رادهی تیگهپشتوویی زانستی و ههلسوکوتی کومه لایهتی و

توند و تیژی و فیلم

زۆربهی فیلمه گرژهکانی تلهویزیون و ینیهیکی هه‌لگه‌راوه و به‌راوه‌ژوو و نارپیک له کۆمه‌لگا، چۆنایه‌تی و توانایی مرۆف و پیه‌نده‌یه‌کانی کۆمه‌لگا نیشان دده‌ن. تا ئه‌و کاته‌ی مرۆف ئاگاداری ئه‌م ناراستیه‌یه نه‌یه‌ته‌وه، ژیان و داها‌تووی تووشی په‌شیوی و کاره‌ساتی چاوهروان نه‌کراو ده‌کردی.

مندالان و گه‌نجان له ژیر کارتیکه‌ری به‌رده‌وامی فیلمی گرژ و به‌راوه‌ژوو‌کراوی راستیه‌کانی ژیان و گهوره‌کردنه‌وی رووداو‌ه‌کان به‌تیگه‌یشتن و هه‌له‌سه‌نگاندنیه‌کی ناراست له‌وان ده‌گه‌ن، تووشی خه‌یا‌له‌په‌روه‌ری، گهوره‌کردنه‌وی دوور له راستی گه‌روگرفته‌کانی کۆمه‌لگا، شه‌رخوازی و توند و تیژی له‌گه‌ل بنه‌ماله و دۆستان ده‌بن و پاش قه‌بوول کردنی ئه‌م هه‌له‌به‌ستر اوانه، هه‌ر چه‌شنه گومانیه‌کی به راست له قه‌له‌م دده‌ن.

فیلمی گرژ ده‌یه‌ته هۆی په‌ر سه‌ندنی شه‌رخوازی و هه‌روه‌ها تیکدانی هه‌ستیا‌ری له توند و تیژی و ترس له جیهانی ده‌ورو به‌ر. به پێی تۆیژینه‌وه‌ی لیکۆلینه‌ر گه‌لێک وه‌ک رۆبیرت لیبیرت (Robert Liebert) و جۆیس سپرافکین (Joyce Sprafkin) ته‌ماشای به‌رده‌وامی سه‌حنه‌ی گرژ له تله‌ویزیون له سه‌ر خه‌لک کارتیکه‌ریکی دژ به کۆمه‌له‌ی هه‌یه، گرژی و شه‌رخوازی یه‌که‌م شیوه‌ی پێشوازی له‌وان له زۆربه‌ی مه‌سه‌له‌کان و گه‌روگرفته‌کانی رۆژانه و هۆی په‌ر سه‌ندنی شه‌رخوازی و توند و تیژی له کۆمه‌له‌گادایه. بۆ وینه دوو سال پاش هاتنی تله‌ویزیون بۆ شاری دوورکه‌وتووی نۆتیل (Notel) له کانا‌دا ریزه‌ی شه‌ر و ده‌ستدریژی فیزیکی له سه‌دی ۱۶۰ زیادی کرد.

به باوه‌ری براندون ئیس (Brandon S) په‌تاناسی (ئیدمیۆلۆژیستی) زانسته‌گای و اشنگتون، له نه‌بوونی بیری تیکۆلۆژی تله‌ویزیوندا " پیاوکۆژی تا هه‌زار جار، ده‌ستدریژی جینه‌سی

تا ۷۰ هزار جار و نازار به هوی لیدان و بریندار کردنهوه تا ۷۰۰ هزار جار له سالددا کهمتر رووی داوه.

به پیی لیکۆلینهوهی گهر بنهر مندالانی ئەمریکایی له سالانی دهرس خویندن له مهدرسهسی سههرهتاییدا شایهدی پتر له ۸ هزار سهحنهیی پیاو کوشتن و ۱۰۰ هزار بابتهی توند و تیژی له فیلمهکانی تلهویزیونین". شاگردیکی که لاسی ههشت به لانی کهمهوه له رۆژدا تا ۴ سهعات تهماشای تلهویزیون دهکا، که له سهدی ۶۰ی سهحنهکان پر له توند و تیژین. له لیکۆلینهوهکانی سالانی دهیهی ۶۰ی زایینیدا له سههر ۶۰۰ کهس که له تهمنی نیوان ۸ تا ۱۸ دا بوون، نیشانی داوه که مندالانی ۸ ساله که پتر له مندالانی تر سهیری فیلمه گرژهکان دهکن زۆرتر تووشی شهروشور دهبن.

له دهیهی رابردودا، یهکیتی پزیشکی ئەمریکا، ئاکادیمی پزیشکی مندالانی ئەمریکا، ئاکادیمی رهوانناسی مندالانی ئامریکا و ئەنستیتووی نهتهوهیی سهلامهتی رهوان به شیوهیهکی سههرهخۆ و جیا له یهکتر دهستیان به تویژینهوهی زۆربهی لیکۆلینهوهکانی رابردوویان کرد، و تهواوی ئەوان به ئاکامیکی یهکسان سهبارهت به کارتیکهری و گۆرانی توند و تیژیهکانی تلهویزیون به توند و تیژی راستهقینه له ژیانی رۆژانه و زۆربوونی رادهی ئاکاری گرژانه له نیوان مندالان و گهنجان گهیشتن.

زۆربهی لیکۆلینهوههکان له سههر چهند خالیکی هاوبهش و سههرهکی هاو بیرووران:

۱- دیتتی بهردهوام و ریکوپیکی سهحنهگهلی گرژی فیلم، کارتیکهریکی نگاتیفیان له سههر ئاکار و بۆچوونی مرۆف ههیه.

۲- توند و تیژیهکانی تلهویزیون هوی بلاوکردنهوهی چهشنه جوړاو جوړهکانی ئاکاری گرژ و شهرانین، بایهخگهلی ئەخلاق و کۆمه لایهتی دهخهنه ژیر کاریگهری خویان و ههلدانی توند و تیژی له ژیانی رۆژانهدا به مهسهلهیهکی ئاسایی و سروشتی له قهلهم دهدهن.

۳- زۆر ویچوویی ههلدانی ئاکاری گرژانه و توند و تیژ له ناو ئەو مندالانهی که فیلمگهلی گرژ دهبین. ۴- توند و تیژی فیلمگهلی گرژ بی له بهرچاو گرتتی تهمن، جینس و رادهی جیاوازی هۆش و ههلهکوتوویی کۆمه لایهتی - ئابووری بینهرانی، کارتیکهریکی نیگاتیفیان له سههر ئەوان ههیه.

۵- ئەوانهیی که به شیوهیهکی بهر چاو تهماشای فیلمگهلی گرژ دهکن به ههسنیکی

رهشبینانهوه له دونیای دهوړوبهر دپروانن و به هلسهنگاندنیکي دوور له راستی له گرژی و توند و تیژی ناو کومه لگا و ناو بنه ماله دهگن.

زور بهی لیکولهرهوان ههروهها ئماژه به پیوهندی راستهوخو و درپژخایهنی چند بابته له کارتیکه ری فیلمگهلی تلهویزیون له پیکهاتنی شهروشور و توند و تیژی بینهران دهگن که دهتوانین نهوان له بوارمکانی خوارموه کو کهنهوه:

لاساگردنهوه. له سالهکانی دهیهی ۱۹۲۰د، رمخنهگرانی کومه لایهتی له نهمریکا سهارته به لاساگردنهوهی لاوان له چیروکه گرژمکانی روزنامهکان و دوویات گردنهوهی نهوان له ژپانی راستهقینهی خویندا وشیاریان دا. بهلام سهرهراي نهمش تهنیا پاش سالی ۱۹۶۸ زایینی سهارته بهم مهسهلهیه لیکولینهوهی جیدی دهستی پیکرد و سهرنج درایه سهر پیوهندی سهحنهگهلی گرژی فیلمه تلهویزیونیهکان له گهل ناوکویهکانی ئاکاری و شهرا نهی مندالان. نارمزایی کومه لگا دژ به گرژی ئامرازه پیوهندیه گشتیهکان و کارتیکه ری نهوان له بردنهسهری رادهی جهنایهت و توند و تیژی لاوان و گهنجان به تایهت پاش سالی ۱۹۹۵ هاوکات لهگهل زوربوونی پهیتا پهیتای تهقه کردن له مهدرسهکانی نهمریکایی و کوژرانی قوتابیان و ماموستایان بهوپه ری خو ی گهیشته.

ئاوردانی مالیک له لایهن مندالیکی ۵ سالان له سالی ۱۹۹۳دا که به شیوهیهکی بهردهوام تهماشای فیلمی (Beavis and Butt – Head) " بیویس و بات هید " ی دهکرد و کوژرانی خوشکه گهورهکهی له ئاگردا، تهقهکردنی دوو گهنجی نهمریکایی له سالی ۱۹۹۵ له شاری نیویورک له قهتاریک به لاسایی له فیلمی " قهتاری پوول" (Money Train)، کوژرانی ۳ قوتابی و برینداربوونی ۸ کس له لایهن مایکهل کارنیل - ی (۱۴) Micheal Carneal ساله له مهدرسهیهکی پادوکای روژئاوا (West Paducah) له نیالهتی کونتاکی به لاسایی له " بیرهوهریهکانی روژانهی بهسکه تبالیسیتیک" (Basketball Diaries) به کایهکهری لئوناردو دی کاپریو له دسامبری سالی ۱۹۹۷، وهبرماشین دانی چند کس له جادهیهکی نیالهتی کونتاکی له لایهن ۳ گهنجهوه به لاسایی گردنهوه له " نهم تی ویس جیکاس" (MTV's Jackass) سهرنج و ههستیاری کومه لگای زورتر بهرمو نهم قهیرانه گهورمیه کومه لایهتیه راکیشا.

له ناو بردنی ههستیاری. بیگومان له ناو بردنی ههستیاری به چهشنی دابهزینی ئاستی ترسی بینهران له دوویات بوونهوهی توند و تیژی له ژپانی راستهقینهدا یهکیک له کارتیکه رهکانی ویرانکهری گرژی تلهویزیونیه. بینهر تا رادهیهکی زور به دیتنی سهحنهگهلی گرژ عادهت دهکا، تهنیا گرژیهکی به هیزتر لهو شتهی که دیویهتی دهتوانی راپتهکینی. له ناو هیندی مروفا هلسهنگاندنیکي ناراست دهپته هو ی نا واقعی له قهلم دانی توند و تیژیهکانی راستهقینهی ناو کومه لگا.

به پپی لیکۆلینهوهکان ئهو مندالانهی که به شیوهیهکی بهردهوام تهماشای بهرنامهکانی گرژی تلهویزیۆن دهکهن له بهراورد لهگهل مندالنگهلیک که کهمتر بینهری ئهم چهشنه فیلمانهن له کاتی کیشهوههرادا کهمتر داوای یاری له دایک و باوک و یا کهسانی تر دهکهن. به باوهری ئهوان سه رههاندانی ئهم چهشنه ناکۆکیانه له بنهماله، مهدرسه و کۆمهلهگا به تهوای سروشتی و ناساییه.

ههست به قوربانی بوون (Victim Effect). به باوهری ئهلیزابیت تۆملان (Elizabeth Thomlan) له ناوهندی بارهینانی کههرسهی پیوهندی گشتی (Media Literacy Center) " نیشاندانی بهردهوامی توند و تیژی له کههرسهکانی پیوهندی گشتی دهبیته هوی پرواهینان به بوونی گرژی له ههمو جی و له ئاکامدا پیکهینانی ههستی ترس و گهوره کردنی ئهو له ناو خهلهکدا. ئهو کهسانهی که به شیوهیهکی بهردهوام تهماشای فیلمگهلی گرژ دهکهن پتر له خهلهکی تر باوهریان به پرمهترسی بوونی جیهانی دهووبهریانن. به پپی لیکۆلینهوهکانی کهربنهر لهو جهماعهتهی که رۆژانه پتر له 6 سهعات تهماشای تلهویزیۆن دهکهن (له بهراورد لهگهل ئهوانهی که 3 سهعات له رۆژدا تهماشای دهکهن) " سهندرۆمی دونیای ناپاک " زۆرتر دهبیندری، و ئهوان پتر له خهلهکی تر بو پاراستنی خویان رو به کرینی چهکیکی زۆرتر، سهگی پاسهوان، دهزگای بهرگری و پارێزکهری مأل و قفلهکانی مکانیکی و ئهلهکترۆنیکی دینن.

کایه ی ئینتیرنیت - ویدیوی

خووگری

ئهمرو له زۆربهی ولاته پیشکوهتوووهکانی جیهان کایه ی ویدیوی - ئینتیرنیتی یهکیک له سه رهکیتیرین شیوهکانی رابواردنی مندالان و گهنجانه. مهیل بهم کایانه، به تایبعت چهشنی M (بو گهورهسالان) هوی پیکهاتنی خووگری، شهراپی بوون، نازارو سهدهمه ی میشک، لاسهنگی ئاکار و رهفتار له بهشیکی زۆری ئهم کهسانهیه، تا ئهو رادهیه که بهشیکی زۆر له دوکتورمهکان ئهم ئاکارانه له رادهی نهخۆشیهکانی رهوانی له قهلهم دهمهن و پپیان وایه مهترسی ئهم کایانه له سه ر رۆح و رهوان خهراپتر له خووگری به کههرستهی سرکه ر له چهشنی هرۆیینه. به باوهری ئهوان ههچ جیاوازیهک له نیوان شیوهی دهرمانی ئهم کهسانه لهگهل دهرمان بو وهلانی مادهی سرکه ر و ئهلهکۆل نییه، تهناهت جار و بار رادهی خۆراگری ئهم کهسانه له بهراورد لهگهل موعتادهکان و ئهلهکۆلیهکان له بهرامبه ر دهرماندا زۆرتریشه.

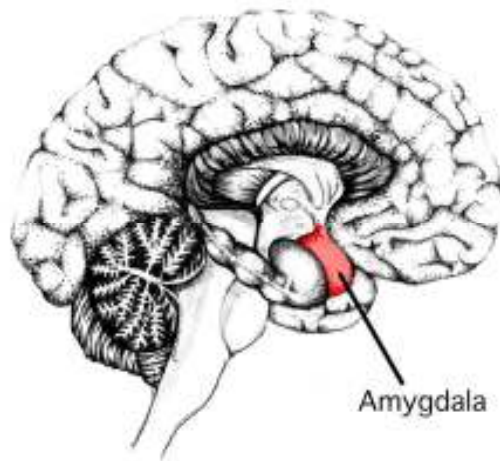

له ئەمریکا پتر له ۲۰ ملیۆن کەس که تەمەنیان له ژێرەوهی ۱۸ سالیادیه، خەریکی کایهکانی ئینتەرنێتین. لەم کەسانەدا، بە پێی راگەیانندی یهکیتی پزیشکی ئەمریکا پتر له ۵ ملیۆن مندال و گەنجی ئەمریکایی خووگری کایهکانی ویدیویی - ئینتەرنێتین. حالەتی خووگری زۆرتر لەو کەسانەدا دەبیندری که له کەم تەمەنیدا دەست بەم کایانه دەکەن.

نازاری مێشک

لیکۆلینەوهکانی زۆر بهی راویژکاران نیشاندهری دابهزینی رادهی کاری مێشک، نازاری ساریژنەبۆوهی بهشی پێشەوهی مێشک، یانی ناوچهی هەست و داهینانی ئەو کەسانەیه که به شیوهیهکی بەردەوام خەریکی کایهکانی ئینتیرنێتین.

به پێی لیکۆلینەوهکانی دوکتور "وینسنت ماتیوس" (Dr. Vincent Mathews) پروفیسۆری رادیۆلۆژی و سەرۆکی دپارتمانێ رادیۆلۆژی دەماری زانکۆی پزیشکی زانستگای ئیندیانا له شاری ئیندیاناپالیسی ئەمریکا " کایهیی بەردەوام و رۆژانهی ئینتەرنێتی به تابیەت له چهشنی گرژ و جیمزباندی هۆی گۆرانی فیزیۆلۆژی و فونکسیۆنی مێشکه. ئەم چهشنه کایانه دەبنه هۆی زۆربوونی کاری بهشی ئامیگدالای مێشک (Amygdala) - ناوچهی بزۆینهری کاردانهوهی سترنيس - و هاوکات هاتنه خواریی کاری بهشی فرۆنتالی (نیوچاوانی) مێشک - ناوچهی خۆراگری، بریاردارن و ئاکار و رهفتار و ههروهها سهرنج و کارهکانی تری بهشی تیگه‌یشتن. "

ئەم لىكۆلىنەوانە ئاكامى ھەلسەنگاندنى كارى مېشكى ۴۴ گەنجى ھاوتەمەن و ھاوجنەسە كە ئاستى ھۆشيان ۋەك يەك وایە. لەم كەسانە داوا كرا بۆ ماوەى نىو سەعات بە مەيل و ويستى خۆيان خەرىكى كايەى گىرژى يا ناگرژى ویدیویى بن. زياد بوونى كارى ئامىگدالا و ھااتنەخوارى كارى بەشى نىوچاوانى مېشك لەم كەسانەدا دىترا كە خەرىكى كايەى گىرژى بوون. كارى مېشكى ئەم كەسانە بە يارمەتى دەزگای " نىم ئىر ئاى (fMRI- functional Magnetic Resonance Imaging) ديارىكرا. لىكۆلىنەوانەكانى ئاكیۆ - مۆرى (Akio Mori) پروفیسورى دەمارناسى زانستگای نیهۆنى ژاپون نیشاندهرى ھااتنەخوارى كارى شەپۆلەكانى بىتای (β) ئەم كەسانەبە كە روژانە ۲ تا ۷ سەعات خەرىكى كايەى ویدیویى دەبن. ئەم شەپۆلانە لە پىوئەندەى لەگەل ھەست - عاتیفە، كايە و خۆراگرى مروفن.

بە باوەرى پروفیسور مۆرى " كايەى ویدیویى ھوى نائارامى، زوو توورە بوون يا ھەلچوون، پىكھاتنى ترس و پەشئویى لە مندالاندايە و كارتيكەرىكە راستەوخۆ و نكاتىقى لە سەر كارى دەمارى خودموختار ھەبە."

گرژى و توندوتىژى

زۆربەى لىكۆلىنەوانەكان پىشاندهرى پىوئەندى راستەوخۆى كايەكانى ویدیویى - نىتيرنىتيدان لە پىكھاتن و پەرەگرتتى گرژى، توندوتىژى و جىنايەت لە لاوانى ژىرەوہى ۱۸ سالددا. بە باوەرى زۆربەى پىسپوران، لە جىھانى سەرسوورھىنەرى كامپيۇتر، كوشتن بۆتە چەشنە وەرزشىكى خەيالى، كە ھاندەرى مندالان و گەنجانە بەرمو توندوتىژىكە راستەقىنە. لاسايى كردنەوہ لە كايەگىرەكانى سەرەكى ئەم كايانە لە دژايەتى و شەر لەگەل دوژمنە خەيالىھەكان، بەكارھىنانى چەكى كوژەر، بە ئەستوگرىتتى نەخشى تەقەكەر و پياوكوژ و ئىمتىياز وەرگرتتى زۆرتر بە پىي باشتر بە جىھىنانى بوارەكانى سەرموہ نە تەنيا دەبىتە

هۆی بارهینانی ههستی پیاو کوژی و دهستدریژی، تهنا ته لهزته بردن لهم چهشنه
حهرمهکاته. به باوهر و خهیالی ئهوان، شههر و لیدان، کوشتن و دهستدریژی له ژنان و پهنا
بردن به گرژی و توندوتیژی کاریکی ئاسایی و سروشتیه.

کایه " خالی ئامانج و تهقه کردن (that point – and – shoot) رۆلئیکی بهرچاوی له
فیرکردنی نیشانهگیری، تهقه کردن و کوشتنی ئامانجی ئینسانی و بارهینانی پیاو کوژ ههیه.
به پپی لیکۆلینهوهکان کایهگهلیک وهک Doom, Wolfstein 3D, Mortal Kombat
بونهته هۆی زیادکردنی رادهی گرژی و توندوتیژی، گۆرانی ئاکار و رهفتار و ههروهها به
کارهینانی کایهکانی گرژی خهیالی له ژبانی راستهقینهی مندالاندا.

ئاشکرا بوونی ئهم راستیه که کوژهرانی قوتابیهکان و مامۆستاکانی ئهمریکا کایهکهری
بهردهوامی کایهگهلی گرژی ویدیویی بوون، سهرنجی بیرورای گشتی خهلیکی ئهمریکای
زۆرتتر بههرو گرینگی ئهم مهسهلهیه راکیشا.

بۆ وینه مایکهل کارنیلی ۱۴ ساله که له یهکی دسامبری ۱۹۹۷ دا له مهدرسهیهک له
پادۆکای رۆژئاوای ههریمی کۆنتاکی، ۳ هاوکه لاسی خۆی کوشته و ۸ کهسی تریشی
بریندار کرد و ئهریک هاریسی ۱۸ ساله و دایلان کلنیۆلدی ۱۷ سالان که له ۲۰ ی
ئاوریلی ۱۹۹۹ دا له مهدرسهی کلۆمبیهن له لیتلیتۆنی (Littleton) کلۆرادا پینش کوشتنی
خۆیان، گئیانی ۱۳ کهسیان به چهکی نیوه ئوتومات گرت کایهکهری بهردهوام و نهگۆری
کایهی فرمهگرژی Doom بوون.

کایهی گرژی ویدیویی به پپی پیکهینانی سترئیسێ له رادهبهدهر، سهرنجی مندالان و لاوان
زۆرتتر بههرو خو رادهکیشی. پرۆپاگهندهی بهربلاو بۆ کایهکانی ویدیویی له چهشنی M له
کههرسهی پپوهندی گشتیهکاندا که تهنا ته له گۆفاری مندالانیش بلاو دهبیتهوه، فرۆشتنی
کۆنترۆل نهکراوی ئهم کایانه به مندالان و لاوانی ژیرهوهی ۱۸ سال رۆلئیکی پر له
مهترسییان له کیشانی مندالان بههرو ئهم کایانه ههیه.

سەردیڤی پڕۆپاگەندەى ئەم کایانە لە گوڤاری مندالان پێشان دەری نەخشی نگاتیڤى ئەوان لە پێکھاتن، پەرسەندن و ئاسایى پێشان دانى توندوتیژی و ئاکارى گرزانه لە بیر و ژيانى مندالان و لاوانە:

- بى هەست بە گوناھ دۆستەکانت بکوژە!

- بەرچاوتر لە کوشتنى پشیلەى جیرانەکەت!

- لە پڕۆپاگەندە بۆ کایەى Destrega : دەست بکەین بە کوشتارى گشتى!

- لە پڕۆپاگەندە بۆ کایەى Carmageddon : بە ھاسانى کوشتنى مندالیک بە

تەرە!

- لە پڕۆپاگەندەى بۆ کایەى Quake : لەت و پت بوونى ھاوریکانت پاش ھیرشى

موشەکەکان (راکتەکان) تازە سەرەتای کارە!

دوکتىڤى کۆمپانىیە بەرھەمھێنەرەکانى کایەى ویدیویى، دەزگاگانى پۆلى ستەيشن و نینتەندۆ بە پى قازانجى لە رادەبەدەر و سەرسوورھینەرى سالانەى ئەم شرکەتانە(پتر لە ۱۰ ملىارد دۆلار) تىدەکووشن بە حاشا کردن لە کارتیکەرى نگاتیڤى ئەم کایانە، پڕۆپاگەندە بۆ کارتیکەرى باش و موسبەتى ئەوان لە گەشە کردنى بیر و ھوشى مندالان بکەن. بە باوەرى ئەوان، جىنايەتەکانى لاوانى ئەمىریکایى ھىچ پێوەندیەكى لەگەڵ ئەم کایانە نییە، دەنا دەبى تەواوى کایەگىەرەکان پیاوکوژ و جىنايەتکار بان. لە راپۆرتى پروفیسۆر ئەل. رول ھۆیسمن بۆ کۆمىتەى پارلەمانى سەنای ئەمىریکا لە سالى ۱۹۹۸ لە ولام بەم چەشنە کەسانە ھاتووہ: "بى گومان تەماشای سەحنەى گرز یا کایەى گرزى ویدیویى نابیتە ھوى توندوتیژى رەفتارى ھەر مندالیک. فاکتورگەلنىكى تریش دەبى یارىدە بەم مەسەلەى بەدەن، ھەر وەک لەم دوايانە لە کلۆرادو کرا. بەلام ھەر وەک تاقە جگەر مەیک شانسى سەرەتان گرتن زیاد دەکا، ھەر بەو رادەبەش وىدەچى ئەم چەشنە فیلمانە شانسى ھەلدانى ئاکار و رەفتارى گرز لە مندالان زۆربکەن."

موزیک و گۆرانىیە خولقینەرەکانى توندوتیژى

کەمتر کەسێک لە سەر کارتیکەرى موزیک لە سەر رۆح و رەوانى مروفدا گومانى ھەيە. بە باوەرى ئەفلاتون "میلۆدى و رىتمى موسیقى کارتیکەرىكى دلنشینى لە سەر رۆحى مروف ھەيە، ئەگەر بە دروستى کەلکى لى وەر بگرتى دەتوانى ھوى جیگىربوونى جوانى لە نىو خەيالاتى رۆحدا بىت. ئەو لە پیناسەى موسیقىدا دەبىژى: موسیقى ناموسىكى ئەخلاقى

که روح به تهاوی خه لکی جیهان، بال به بیر، فرین به خه یال، گورینی خه به شادی، و ژیان به هه مو شتیک ده به خشی".

موزیک به شیک جیهان کراوی ژیانی مروقه، نینسان له کاتی نیش و په ژاره، شادی و خوشی په نا بو موزیک ده با، به بیستی گه شکه دهیگری و هه لده پهری، جاروباریش سوزی موسیقیاکه و هگریانی ده خا. نهمرو موسیقی به تایهت جیگه یه کی تایهتی له ژیانی لاواندا هه یه. به پی لیکولینه مه کان، لاوانی ۱۴ تا ۱۶ ساله ی نهمریکی به لانی که مه مه ۴۰ سه عات له هه تودا گوی له موزیک راده گرن.

موسیقی سه ره رای کارتیکه یه باشه کانی، ده توانی رولیکه خه اپیشی له سه ژیان و ناکاری مندالان هه بی. به پی لیکولینه مه کانی یه کیتی پسیکولوژی نهمریکا موزیکه گرزی خولقینه مه کان هوی زوربوونی توندوتیژی رهفتاری - عاتیفی مندالان و لاوانن". به پیچه وانه ی باوه ری کونفوسیون، له م حاله ته دا موسیقی به جیگای نه مه یکه " هوی باشترکردنی دابونه ریته کان و نه خلاقه کومه لگا، دوستی و چاکه خوازی بی" ده بیته هانده ری توند و تیژی، خو کوشتن، گرزی، خو گرتن به که رهسته ی سرکه ر، سه رنجانی پیشومخت به سیکس، زگیری کچان و سووکایه تی به ژنان.

به داخه مه له زوربه ی ولاتان که متر سه رنج به کارتیکه ری ناواز و موزیکه گرزی هینه مه کان له سه مندالان ده ری. زوربه ی گورانی گرووپه لیک و هک ناین پینچ نه یلز (Nine Inch Nails) و مه رلین مانسون (Marilyn Manson) که پروپاگنده بو توندوتیژی فیزیکی - جینسی له گهل ژنان و مندالان، کوشتن و قرکردن، په نابردن به مادده ی سرکه ر و خو کوشتن ده کهن، نه ته نیا به نازادیه کی بی سنوور و به ربلاو ده فروشرین، ته نه ات له لایه ن کاناله گلی به ناوبانگ و پرینه ری تلهویزیونی و هک MTV و هکو باشترین گورانییژانی سال خه لاتی "گریمی" شیان (Grammy) پیشکش ده کهن (له ساله کانی ۱۹۹۸ و ۱۹۹۹ زائینیدا).

سه ری و ناوه رکی به شیک له م گورانیانه نیشانده ری پروپاگنده ی له راده به ده ری به رواهت نه م چه شنه هونه مه نده مؤدیرنانه بو په ره پیدان و بلاوکردنه ی گرزی و ته ند و تیژی دژ به کومه لگا، له به رچا و نه گرتتی یاساگه لی کومه لایه تی و نینسانی له کومه لگا و بنه ماله دایه. نمونه یه که له گورانیه کانی مه رلین مانسون:

- کی ده لی ده سترتیژی جینسی له کاتی که یف و به زما خوش نییه!

- وهرن هه مویان بکوژین و خودای نیوه مه لومه لویان بکا!

- له "رهپ" دا تهرینی دئرهقی بکه!
- کاتیک بؤ جیاوازیدانان نهماوه، بیزار به له ههر دایک قهحبیهک که بیته سهر ریت!

.....

له سی دی " پیاویکی مهزن به تفهنگهوه" گروپی موسیقیای ناین ینینج نهیلز هاتووه:
من پیاویکی مهزنم (بهلئ وام)
و تفهنگیکی گهورهه ههیه
سیرهتیککی گهورهه بؤ بینن
دهمهوی خوش بم،
ئهو سیرهته له پیش ناوچاوانت راگره
مهجبورت دهکهم بیمژی
لهوه دهچن سهرت کون کهم
دهزانی
تهنیا بؤ کردنی،
من ههر ینینج نینسانیکم
و به چهشنیک خوم و تفهنگه قوندهرهکهمت
نیشان ددهم،
ئیستا هیچ شتیک ناتوانی پیشم پیبگری
تهقه بکه، تهقه، تهقه، تهقه!

زۆربەى تۆيژەرمەوان لە سەر ئەو باومەرەن كە موسيقي لە بەراومەرد لەگەل تلهويزيۆندا كارتتيكەريكي زۆرتري لە سەر رەفتار و ئاكارى مندالان ھەيە. بە پيى ئەو ئامارانەى كە لەبەر دەستدان لاوانى ئەمريكي لە بەيني كەلاسەكانى ۷ تا ۱۲ نزيك بە ۱۰ ھەزار و ۵۰۰ سەعات گوي لە موسيكي راک رادەگرن. لە ليكۆلئىنەوھەكانى كارناسان و پسيپۆراني زانستگاكاني بڕواپيكر اوى ئەمريكي كارتتيكەرى موسيكيە گرژى ھينەرەكان لە سەر ئاكار و رەفتارى لاوان سەلميندراوہ. ليكۆلئىنەوھەكانى زانستگاي دەولەتيى لوواى (Lowa Statte University) ئەمريكا سەبارەت بە پيوەندى موسيكي و رەفتارى خويندكاران نيشانيداوہ كە توندوتيزى لە نيوان ئەو خويندكارانەى كە گوي بە موسيقي گرژى ھينەر دەدەن زۆرتەر لە خويندكارانى ترە.

تۆيژينەوھەكانى سەبارەت بە پياوكوژى لە مەدرەسەكانى ئەمريكي نيشانيداوہ كە زۆربەى ئەو لاوانە وەكو ئەريك ھاريس و دايلان كلەبۆلد كوژەرى ۱۲ كەس لە مەدرەسەيەك لە پدۆكاي رۆژئاواى كۆنتاكي، كيب كينكەل (Kip Kinkel) كوژەرى دايك و باوكى خوى و ۲ قوتابى لە دەبيريستانى تەرسٹون (Thurston) لە سپيرئنگفەلدى ئيالەتى ئوريگون (Origion)، ئاندريو وورست (Andrew Wurst) كوژەرى مامۆستايەك لە ئيدەنبورنى (Eidenborn) پينسەلوينيا، لوک وودھام كوژەرى دايك و باوكى خوى و ۲ ھاومەدرەسەيى لە دەبيريستانى پيرل (Pearl) لە مى سى سى پى و .. لە بيسەرانى ھەميشەيى و بەردەوامى گۆرانىھەكانى مەرلين مانسۆن و كايەكەرى كايەكانى گرژى ويديوپيى وەك دۆم (Doom) بوون. بيل ئووينس (Bill Owens) فەرماندارى ئيالەتى كلۆرادۆ چەند رۆژ پاش كوشتارى مەدرەسەى كلۆمبىيەن بە حەق لەو چەشنە موسيكانە وەكو ويروسىكي كولتورى ناو دەبا، ئەو رايگەياند: "ويروس ھاتۆتە ناو فەرھەنگى ئيمە ... بەشيك لەو موسيكانەى كە لايەنگريكي زۆريشيان ھەيە بەشيك لەم ويروسە فەرھەنگيەن كە دەتوانن ھوى كيشانى بەشيك لە لاوانى ئيمە بەرھو تەند وتيزى بن".

بيگومان بەر بەرەكانى لەگەل كارتتيكەرى ويرانكەرى فيلمگەلى گرژ، كايە فرە توندوتيزەكانى ويديوپيى و موسيكيە گرژى ھينەرى گروپگەلى ميتال، ميتال قورس و ... نە تەنيا پيويستى بە كۆنترۆل، چاوەديرى و روونكرەنەوہ لە لايەن دايك و باوك ھەيە بەلكو ئەم كارە گرینگە پيويستى بە ھاوكارى و كۆنترۆلى دەزگاكاني ياسايى دەولەتى و ھەر وەھا مەدەنى ھەيە. بەر بەرەكانى لەگەل ئەم ويروسە كولتورى - كۆمەلايەتيە بە ھوى پشتيوانى مالى و پروپاگەندەى كۆمپانيە مەزەھەكان كاريكى فرە دژوارە، بە تايبەت كە سەرەراى ئەوھيكە مندالان و لاوان لە ژيەر كارتتيكەرى پروپاگەندەى بەردەوام و سەرسور ھينەرى كەرسەى پيوەندە گشتيپەكاندان، دايسان و باوكان سەرقالى كار بۆ بەرپوہ بردنى ژيانن و كاتيكي كەميان بۆ وتوويژ و راباردن لەگەل مندالەكانياندا ھەيە. لەم ھالەتەدا بەشداری چالاكانەى دەزگاكاني دەولەتى، كۆمەلايەتى و مەدەنى بۆ كۆنترولى

بهرهمهينان و فروش و پروپاگندهى ئهم چهشنه سى دى و كايانه دهتوانى رولئيكى گرینگ له بهرگرى له كارتئيكهرى نكاتئيفى ئهوان بگيرى.

له كوتاييدا به كورتى بهشيك له پيشنيارهكانى ئاكادئيمى پزيشكانى مندالانى ئهمريكا بو بهرهنگارى و كهمكردنهوى كارتئيكهرى نكاتئيفى ئهوان بابهتانهى كه باسكران دهخهينه بهر چاوى خوئنهروان:

- پيشهسازى بهرهمهكانى ويديو - موزيك (The music video industry) دهبي تئيكوشن بهرهمهينهرى ويديوگهئليك بن كه پيامهينهرى بابهتى باش و پوزيتيف له بوارى پئوهندى كومهلايهتى، هاوناھهنگى رهگهزى، دوورى له مهوادرى سركههر، خوچاراستن له توندوتئيزى، پيشگيرى له سگپرى و نهخوشيهكانى له ريگاي سيكسهون.

- پيشهسازى بهرهمهكانى ويديو - موزيك دهبي ههول بو پئيكهينانى ههستى خوشهويستى، خوچارگرى بينهران و ببسهرانىان بدن.

- پيشهسازى بهرهمهكانى ويديو - موزيك دهبي موزيگهئليك بلاوكهنهوه كه ههلاگرى نمونهى پوزيتيف بو ئاكار و ژيانى مندالان بن.

- پزيشكانى مندال دهبي له يهكئيتى، هاوكارى و هاوناھهنگى لهگهله ماموستاكانى مهدرسه و دايك و باوكى مندالان له كؤبوونهوهكانى ناوچهپى و سهرتاسهريى، باسى شئوهى كارتئيكهريى موزيك له سهر مندالان و لاوان بكهن.

- دايكان و باوكان دهبي رولئيكى چالاكيان له كؤنترولى ئهوان موزيكانه بى كه مندالهكانيان دهيكرن و گوئيان پئدهدن.

- پزيشكانى مندال دهبي به رئينوينيكردى دروستى دايك و باوك ياريدهرى ئهوان له فيربوونى دروستى رولى كه رهسهى پئوهندى گشتى بن. دايك و باوك ههول بدن لهگهله مندالهكانيان تهماشاي تلهويزيؤن بكهن و باسى ناوهروكى فيلمهكان بكهن.

تهواو

سهرچاوه راقه: www.rave-online.org

سهرچاوهكان

- Violence in Media, James D. Torr, Book editor, 2001 by Greenhaven Press, Inc, San Diego, California, USA
- Mass Media, Opposing Viewpoint, William Dudley, Book editor, 2000 by Greenhaven Press, Inc, USA

- Television, Opposing viewpoints, thomasori&Gale, Jamuna Carroll Book Editor ۲۰۰۶, USA
- Violence in Film and television, James D. Torr Book Editor, ۲۰۰۲ by Greenhaven Press, Inc, San Diego, California, USA
- Advertising, Opposing Viewpoint, Lura K. Egenorf, Book Editor, ۲۰۰۶ by Greenhaven Press, Inc, San Diego, California, USA
- Exposure to Violence Media: The Effect of Songs with Violent lyrics on Aggressive Thoughts and Feelings, Craig A Anderson and Nicholas L. Carnagey-Lowa State University & Janie Eubanks- Texas Deo. Of Humaen service, Journal of Personality and Social Psychology ۲۰۰۳, Vol.۸۴, No.۵, ۹۶۰-۹۷۱
- Music Videos Promote Adolescent Aggression, By William J. Cromie Gazette Staff, The Harward University April ۰۹, ۱۹۹۸ <http://www.hno.harvard.edu/gazette/۱۹۹۸/۰۴.۰۹/MusicVideosProm.html>
- Testimony The Social Impact of Music Violence, AMERICAN ACADEMY OF PEDIATRICS, Frank Palumbo, M.D., FAAP, November ۶, ۱۹۹۷, <http://www.aap.org/advocacy/washing/t۱۱۰۶.htm>
- Psychology And Music Violence, <http://www.freeessays.cc/db/۳۹/pnl۲۵۱.shtm>
- <http://www.msnbc.msn.com/id/۱۵۹۳۸۲۴۴/site/newsweek/page/۰>
- Video game addiction: A new diagnosis? June ۲۱, ۲۰۰۷ ۰۳:۲۰:۱۹ PM PST <http://health.yahoo.com/news/۱۷۶۶۳۵>

- جستاری در باره ماهیت موسیقی، حسن روشن، ماهنامه ماندگار، برگرفته از سایت قاصدک امید <http://ghasedakeomid.myblog.ir/Cat/۱۰.aspx>